

Salhiová, Martina

Úvod

In: Salhiová, Martina. *Cesty autorské pohádky po roce 2000 v České republice a v Bulharsku*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 7-12

ISBN 978-80-210-9951-7; ISBN 978-80-210-9952-4 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144369>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 ÚVOD

Cílem této monografie je pojednat o tvorbě pro děti a mládež na příkladu autor-
ských pohádek na našem území a v Bulharské republice. Dnešní kontakty mezi
oběma literaturami pro děti a mládež jsou omezené na několik málo překladů¹,
i když tato tendence neplatí v tvorbě pro dospělé čtenáře – současná česká lite-
ratura je do bulharštiny poměrně často překládána, např. dílo Jiřího Kratochvila,
Miloše Urbana, Michala Viewegha.²

Vycházíme z této skutečnosti, a tak naší hlavní metodou je využití analýzy děl
dvou na sobě nezávislých národních literatur a následné srovnání analogických
i rozdílných jevů s ohledem na určitá společná kulturní, náboženská a politická
východiska. Získané poznatky mají napomoci v odhalování obecnější vývojové ten-
dence v literatuře pro děti a mládež³.

Stěžejní částí monografie je analýza vybraných pohádek, které vykazují žánrové
rasy autorské pohádky a jsou psány česky nebo bulharsky. Kromě jazykové a žánro-
vé podmínky díla splňují temporální podmínku, byla poprvé vydána v rozmezí let
2000 až 2020.

1 Mezi poslední překlady pohádek do bulharštiny patří *Povídáčky pro moje slunce* Jiřího Stránského (*Prikazni istorii na moeto slánčice*, 2018), jež jsou přeloženy Elenou Semerdžievovou, dále *Povídání o pej-
skovi a kočičce. Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech* Josefa Čapka (*Priključenijata na Šaro
i Pisana. Za tova kak živeecha zaedno i za ošte mnogo drugi nešta*, 2017). Přeložil Krástan Ďankov.

2 Viz článek Ivany Srbkové: *Burova, Ani* [online]. 2003-09-07 [quot. 2019-06-13]. Dostupné z:
<<http://www.iliteratura.cz/Clanek/14169/burova-ani>>.

3 Kromě termínu literatura pro děti a mládež bude používán také pojem dětská literatura ve stej-
ném významu.

Protože pohádka patří k jednomu z nejsložitěji definovatelných literárních pojmů, uvedeme jeden konkrétní příklad autorské pohádky ze současné bulharské produkce:

„Пътят се ширна надолу, надолу... Като бяла бразда по челото. Като неизписан лист хартия. Като мисъл, проблеснала в тъмата на нощта. Пътят искаше да стигне до различни места. Искаше да научи нови неща. Знаеше, че е уморително и може би дори опасно. Но не можеше да спре устрема на белите си каменни стави. Пътят мина през едно поле и запита:

– Ей, ти, поле широко! Аз съм пътят! Каж ми какво да разказвам за теб в моя бяг? С какво си важно ти?

– Аз съм поле! Пролетно време съм спрехаво и наболо от зелените стрели на житото. Лятото ме люлее в сънната си люлка, а есента ме открива по черната угар. През зимата сънувам топлината на коренчета, заспали в мен. Това разкажи!

– Разбрах! – провикна весело пътят. – Ще разказвам, че си едно обещание, обещание за сбъднати дни...“⁴ (Фламбурари 2016: 180).

Výše uvedená pohádka je včleněna do dětské fantasy bulharské spisovatelky Vesely Flamburariové.⁵ „Pohádku o cestě“ („Prikazka za pãta“⁶) autorka záměrně rozdělila do čtyř částí. Malým hrdinům, kteří prchají před bytostmi bez duší – čerlidmi, ji na vyzvání vypráví kouzelná rostlinná bytost – mág Kastin Kastanum. Uvádí ji nejen pro překonání bezprostředního strachu, ale především proto, aby si všichni uvědomili krásu svých domovů a celé země, jež budou muset bránit v nadcházející válce.

V rozmanitých pohádkách vložených do této trilogie je hlavním motivem strach ze zlého panovníka, touha po bezpečí, přání znovu si přátelsky povídat a naslouchat příběhům. Jako hrdinové nevystupují pouze lidé, ale i rozmanití živočichové

4 „Cesta se vinula dolů a dolů... Jako bílá brázda na čele. Jako nepopsaný list papíru. Jako myšlenka, která zajiskřila v temné noci. Cesta chtěla navštívit různá místa. Chtěla se naučit nové věci. Věděla, že to může být únavné, dokonce i nebezpečné, ale nemohla zastavit nadšení svých bílých kamenných zákrutů. Cesta vedla přes pole, a tak se zeptala:

„Hej, širé pole, já jsem cesta. Řekni mi, co bych měla o tobě vyprávět na své pouti. Čím vynikáš?“

„Já jsem pole. V jarním čase jsem vrtošivé, obrostlé zelenými střílkami pšenice. Léto mě houpá ve snové kolébce a podzim mě nechává ležet černým ladem. V zimě sním o teple kořínků, které ve mně spí. Tohle vyprávěj.“

„Rozumím,“ řekla vesele cesta, „budu vyprávět, že jsi příslib, příslib budoucích dnů...“ [přeložila Martina Salhiová].

5 Jedná se o fantasy trilogii pro děti a mládež: ФЛАМБУРАРИ, Весела. *МИНА, магиите и бялата стъкленица. Първа книга*. Ил. Питър Ким. София, MBG BOOKS, 2015, dále ФЛАМБУРАРИ, Весела. *МИНА и магията за предсказание. Втора книга*. Ил. Питър Ким. София, MBG BOOKS, 2016 a ФЛАМБУРАРИ, Весела. *МИНА и тайната на магиите. Трета книга*. Ил. Питър Ким. София, MBG BOOKS, 2017.

6 Transliterované názvy děl nebo jejich částí budou uvedeny jen při první zmínce o díle.

(např. moudrá želva hledající životní cestu), stromy (i jejich listy s malými příběhy) a věci (osamělý uhlík toužící po ohništi, pestrobarevný šátek). V celé fantasy neustále cyklicky ožívají mytické a pohádkové příběhy, je kladen důraz na řečnické umění a na úlohu lidského kolektivu. Autorka tak přímo vystihla poslání jak folklorní, tak literární i autorské pohádky.

Z tohoto příkladu snad dostatečně vyplývá, že se musíme hlouběji zabývat úlohou pohádky v současné literatuře a snažit se zároveň pochopit žánr v kontextu hlavních tendencí v literatuře pro dospělé, které literaturu pro děti a mládež výrazně ovlivňují.

Přestože je zaměření monografie převážně analytické, věnujeme se také komparativnímu přístupu, a proto je text rozdělen do dvou hlavních částí. První je zacílena na východiska, jež jsou důležitá při srovnávání české a bulharské autorské pohádky v diachronním a synchronním pohledu v širším kulturním kontextu (balkánský a středoevropský centrismus) s důrazem na komparativní typologii dvou v současné době nezávislých národních literatur.

Slavistika, která komparativní metodu významně používá, dosahuje v České republice vysoké úrovně: „Slavistika, jejíž domácí tradice patří k nejsvětlejším místům historie humanitních věd v Čechách, má již v samotné podstatě oboru zakódován sklon k celistvému nazírání skutečnosti“ (Blümllová 2008: 15).

Zásadní je celoživotní tvorba balkanisty Ivana Dorovského. Zaměříme se na významné dílo *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 1. Zahraniční spisovatelé* (2007), které spoluredigoval a jehož jihoslovanskou část sestavil (Stehlík 2019: 3–8). Na tuto knihu navazuje slovník českých autorů pod vedením Mileny Šubrtové *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 2. Čeští spisovatelé* (2012).

Ze zahraniční odborné produkce využijeme *Úvodu do komparatistiky* německé literární vědkyně Angeliky Corbineau-Hoffmannové (2004, česky 2008) a díla španělsko-francouzského literárního vědce Claudia Guilléna *Mezi jednotou a růzností. Úvod do srovnávací literární vědy* (2005, česky 2008).

V druhé části monografie jsou uvedeny tři hlavní proudy v současných pohádkách, které plynule navazují na tendence 90. let 20. století. Z českých autorů se jedná o Ivonu Březinovou, Arnošta Goldflama, Danielu Krolupperovou, Radka Malého, Aloise Mikulku, Ivu Procházkovou, Petra Stančíka, Karla Šiktance, Jiřího Stránského, Pavla Šruta, Magdalenu Wagnerovou atd. Z bulharské strany je zastoupena tvorba Kati Antonovové, Božany Apostolovové, Maji Dälgáčevové, Sotira Geleva, Vesely Flamburariové, Peti Kokudevové, Panča Pančeva, Stanky Penčevové, Julie Spiridonovové a mnoha dalších.

Jejich díla byla vybrána na základě čtenářské obliby (např. bulharské ocenění Biserče vāšebno, česká anketa SUK – Čteme všichni, hodnocení Perlorodky), podle zápisu na čestnou listinu IBBY (tj. mezinárodního nevládního sdružení International Board on Books for Young people), podle nominování a ocenění v rozmanitých literárních soutěžích zaměřených přímo na dětskou knihu nebo majících

kategorii pro děti a mládež (jedná se o Zlatou stuhu, Magnesiu literu, Literární soutěž nakladatelství Albatros, Cenu Konstantina Konstantinova, Národní cenu Peti Karakolevové a Národní cenu Christa G. Danova). Přihlížíme též k recenzím v odborné literatuře, na stránkách LiterNetu a iLiteratury, k doporučením pracovníků dětských oddělení knihoven, k autorským čtením a performancím na literárních festivalech a knižních veletrzích.

Monografie je výběrová, nemá přehledový charakter celkově zachycující vymezené období. Jsou vybrány významné autorské pohádky, které přinášejí do žánru určité novum. Protože materiálová základna je velice rozsáhlá, jsou opomenuty reedice starších děl a čistě komerční produkce typu *100 hádanek a hlavolamů z nejkrásnějších pohádek. Pro předškoláky a malé školáky* (2010), obsahující úryvky ze světově známých pohádek. Až na výjimky nebudou analyzovány ani sborníky pohádek jednoho či více autorů, v nichž se neústrojně mísí různé žánry, autorské a klasické pohádky a autorské adaptace, nebo soubory zahrnující i starší pohádky, např. dílo Veličky Nastradinovové *33 pohádek a polovina (33 prikazki i polovina)*, (2009). Také pohádkám-hrám nebude věnována pozornost, i když vznikají četná díla, jež jsou přínosem k rozvoji čtenářství. Například pohádkový text Nikolaj Rajkova *Pohádka dvou světů (Prikazka ot dva svjata)*, (2018) o malé bytůstce hontolulovi je provázán s karetní hrou a hledáním na přiložené mapě.

Maja Bočevová (Wiki) postoupila ve svých pohádkových knihách *Kdo rozsvítil měsíc? První dobrodružství (Koj svetna lunata? Părvo priključenje)*, (2016) a *Jak se jmenuje tato kniha? Druhé dobrodružství (Kak se kazva тази kniga? Vtoro priključenje)*, (2016) ještě dále. Knihy plné her a úkolů propojila s odkazy na webových stránkách www.tatcreative.com.

Začínáme obdobím po roce 2000, kdy dochází k nárůstu vydávání kvalitních děl vykazujících žánrové znaky autorské pohádky. Logické by bylo začít obdobím po roce 1989, kdy v obou zemích došlo k politické změně, rozrůznila se školská praxe a knižní trh se zcela uvolnil. V literatuře pro děti a mládež to přineslo tři zásadní postupy: vydávání dosud zakázaných autorů, reedice klasické tvorby, ale i obrovský zmatek a neúctu k původnímu textu (zcela otevřené plagiátorství či záměrné mystifikace).

Devadesátá léta bývají v dětské literatuře považována za období určitého tvůrčího útlumu, ale jak píše ve své disertační práci *Sondy do českých imaginativních pohádek 90. let 20. století* (2015) Lucie Doležalová, přesto vznikají i velmi přínosná díla. V bulharském prostředí nastala mnohem komplikovanější situace. Po rozpadu ekonomiky silně provázané se Sovětským svazem nastal literární chaos, jehož využili bulharští básníci a kritici Georgi Gospodinov, Bojko Penčev, Plamen Dojnov a Jordan Evtimov k vydávání postmoderních mystifikací zaměřených na kritiku vlastenecké literatury: *Bulharská chrestomatie (Bălgarska chrestomatija)*, (1995) a *Bulharská antologie (Bălgarska antologija)*, (1998)⁷, což se odrazilo i v tvorbě pro

7 КАРЦЕВА ИВАНОВНА, Зоя. За “вълните” на постмодернизма в българската литература

děti a mládež. Důraz byl kladen více na poezii. Proto začínáme rokem 2000, ale samozřejmě s návazností na přelomová 90. léta.

Současná autorská pohádka přináší symbolické příběhy o našem světě, vztahuje se k univerzálním otázkám a problémům lidského bytí, které se nedotýkají pouze dětského čtenáře, ale i rodičů a dalších dospělých. Jak poznamenává Luisa Nováková, podstatou pohádky je provokace k dobru (Nováková 2009: 175), což přitahuje čtenáře všech věkových kategorií. Mnohé texty jsou nenápadně, někdy i otevřeně uzpůsobeny dvojímu adresátovi.⁸ Jiné nejsou zaměřeny na určitou specifickou věkovou oblast, jsou věnovány všem recipientům. Tento jev je označován za „kolaps kategorie věkovosti“ (Šubrtová 2011: 25). Jedná se především o aktuální alegorii, filozofující a spirituální pohádky, humorné a nonsensové příběhy (např. Arnošt Goldflam si umí udělat legraci i ze sebe sama v pohádkách *Tatínek není k zahození* z roku 2004 a *Tatínek 002* z roku 2006, a tak vkládá i pasáže z rodinného života určené rodičům).⁹

Někteří nakladatelé stále uvádějí doporučený věk čtenáře, jindy se na knihách objevuje velké věkové rozpětí (rozmezí 9 až 99 let). Může to být míněno nadsazeně, nebo naopak tím nakladatelé chtějí zdůraznit, že u pohádek dochází k několika různým recepcím jednoho textu. Nejprve jsou vnímány poslechem od zprostředkujícího rodiče či prarodiče, v mladším školním věku jsou již čteny samostatně, dále jsou předčítány vlastním dětem a později z pozice prarodiče i vnoučatům (samozřejmě nesmíme zapomínat na pohádky, které děti slyší v předškolních zařízeních před odpoledním odpočinkem).

Námi zkoumané pohádkové texty jsou nejčastěji určeny recipientům předškolního a mladšího školního věku, i když některé mají přesah až k adolescentnímu období. Lyrizované pohádky Karla Šiktance *O dobré a o zlé moci* z roku 2000 mohou oslovit i starší čtenáře. Psychologické *Pohádky pana Kabody (Prikazkite na gospodin Kaboda)* Eleny Aleksievové z roku 2017 docení až velmi zkušený čtenář. Jednotlivé příběhy vznikají ve fantazii malého hrdiny a pomáhají mu, aby se vyrovnal s těžkou životní situací – s násilnou smrtí matky. Chlapec si vymýšlí postavu pana Kabody, s níž může prožívat normální život nezatížený tragédií.

V jednotlivých podkapitolách jsou vybraní čeští a bulharští autoři představeni v krátkých literárních portrétech, případně jsou uvedena i díla pro dospělé.

[онлайн]. [цитирано 2019-08-06]. © *Електронно списание ЛИТЕРАТУРЕН СВЯТ*, 2008–2019. Достъпно от: <<https://literaturensviat.com/?p=3925>>.

8 Viz příběhy z rodinného života s dvojím textem Michala Viewegha *Krátké pohádky pro unavené rodiče* (2007) a *Nové pohádky pro unavené rodiče* (2017) nebo dobrodružný příběh ze života dvou malých školáků *Příběhy zla (Zlostorii)*, (2018) Javora Caneva, kde je na konci textu poznámka určená pro dospělé čtenáře.

9 Další krok směrem k provázanosti dětské literatury a literatury pro dospělé udělala Petra Soukupová. Jedno téma variovala ve dvojici knih: v románu pro dospělé *Nejlepší pro všechny* (2017) a v detektivním příběhu pro děti *Kdo zabil Snížka?* (2017) o dospívajícím chlapci a jeho venkovské babičce. „Soukupová tak napsala dva příběhy, které do sebe zapadají jako dílky skládky puzzle“ (Gothaj 2018: 24).

1 Úvod

Pohádková tvorba je zařazena do celkového kontextu jejich literární, výtvarné či dramatické činnosti. Srovnání probíhá v bilaterální rovině. Nedochozí k prostému porovnání literárních faktů uvedených literatur, ale k vytyčení paralel a analogií geneticky nespojených, tj. ke srovnání historicko-typologickému. Významná díla jsou analyzována podrobněji a konfrontována se svou jinojazyčnou paralelou.